

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Rien Fraanje & Jouke de Vries

Gepland toeval. Hoe Balkenende in het CDA aan de macht kwam

Uitgeverij Bert Bakker | 2010 | 156 pp. | € 14,95 | ISBN 9789035135734

De zesdaagse oorlog

door *Peter Bootsma*

De auteur werkt bij het Montesquieu Instituut aan een onderzoek naar coalitievorming in vergelijkend perspectief. Hij publiceerde diverse boeken over de Nederlandse politieke geschiedenis, waaronder de biografie van Dries van Agt.

Het is heel gemakkelijk om *Gepland toeval* van Rien Fraanje en Jouke de Vries in één adem uit te lezen: het leest als een spannend jongensboek, en toch wordt het nergens oppervlakkig. Centraal staat de ‘zesdaagse oorlog’ van 27 september tot en met 2 oktober 2001, toen Jan Peter Balkenende in één klap fractievoorzitter en lijsttrekker van het CDA werd. Wie de politiek niet van dag tot dag volgt, zal verbijsterd zijn dat de machtswisseling er zo aan toe ging. Maar zelfs voor echte Binnenhofwatchers is de kans groot dat zij na lezing van het boek zullen verzuichten: ‘Ik wist niet dat het zo erg was.’

Het boek is de meest nauwgezette reconstructie van die dagen tot nu toe. De eerste vijftig pagina’s gaan over de aanloop naar die 27e september 2001. Dat Balkenende in dat deel van het verhaal amper een rol speelt,

is tekenend voor diens komeetachtige opkomst daarna. De hoofdrolspelers in dit gedeelte van het boek zijn fractievoorzitter en dan nog beoogd lijsttrekker Jaap de Hoop Scheffer, en partijvoorzitter Marnix van Rij. Omdat we weten hoe het afloopt tussen die twee, bezorgt het de lezer rode oortjes als hij verneemt hoe het Jaap de Hoop Scheffer zelf was die Van Rij in 1998 binnenhaalde: die leek hem geschikter dan de andere kandidaat: Pieter van Geel (toen ook al). Paars raakt wat uitgeregeerd, en Van Rij brengt weer wat leven in het CDA, al vertaalt zich dat niet in de peilingen. Hij reist stad en land af om de bezieling weer terug te brengen, maar in zijn enthousiasme wordt niet De Hoop Scheffer maar Van Rij degene met de vernieuwende ideeën in de partij op velerlei vlak: het CDA moet zich openstellen voor andere religies, het CDA moet keuzes maken en verzoenen tegelijk, de aandacht naar zich toe trekken in het euthanasiedebat, en ook weer niet te hard met Paars afrekenen, want dat heeft in economisch opzicht de wind mee. De vaderlandse pers krijgt door dat ze voor frisse geluiden niet bij De Hoop Scheffer moeten zijn, maar bij Van Rij. Vanaf dat moment kan het eigenlijk niet meer goedkomen tussen die twee.

* * *

Of toch wel? In deze zesdaagse oorlog komt de strijd tussen de twee heren tot een ongekende climax. Van Rij is meer dan twee jaar De Hoop Scheffer blijven verdedigen, maar de auteurs beschrijven op geloofwaardige wijze hoe zijn agenda geleidelijk opschuift in de richting van zijn eigen ambities: hij gaat, aangeblazen door het CDA-bestuur, denken dat hij De Hoop Scheffer het beste kan helpen door op de lijst te gaan staan voor de Tweede Kamerverkiezingen van 15 mei 2002. Daarmee begaat hij een grote fout, omdat De Hoop Scheffer zich daar niet mee geholpen voelt, maar juist erdoor bedreigd. Ook De Hoop Scheffer maakt fouten, bijvoorbeeld door in het dagelijks bestuur alvast aan te kondigen dat hij na de verkiezingen nog maximaal anderhalf jaar blijft. Zo openlijk over je eigen opvolging speculeren is niet gezond voor welke politiek leider dan ook. De vraag of De Hoop Scheffer dan eigenlijk überhaupt wel lijsttrekker moet worden, komt daardoor onvermijdelijk op hem af. Hij krijgt de indruk dat Van Rij op zijn positie uit is, en die weet dat niet geloofwaardig te weerleggen. Dan begint de macabere dans om de macht, zoals de auteurs het noemen, pas echt.

Van Rij gaat deze strijd, zij het wat aarzelend, aan, omdat hij – zo melden de auteurs in een tussenzinnetje – in de fractie geen alternatief ziet. Van Rij onderschat daarmee schromelijk de betekenis van Balkenende voor de fractie, maar hij zal niet de enige geweest zijn: het is moeilijk te geloven, maar een week voor zijn uitverkiezing tot fractievoorzitter en meteen daarop tot lijsttrekker, was Balkenende echt nog een tamelijk onbekend Kamerlid.

Fraanje en De Vries zoomen vanaf dit moment zo sterk op de gebeurtenissen in dat de lezer zich gaat verbazen over de details die de auteurs presenteren. Zoals bij

die gelegenheid dat leden van het Dagelijks Bestuur De Hoop Scheffer ermee willen confronteren dat Van Rij wel lijsttrekker wil worden, terwijl Van Rij besloten heeft op de gang te wachten en door het raampje in de deur toekijkt: de non-verbale reacties van De Hoop Scheffer spreken boekdelen. Dat politiek veel vaker een kwestie is van menselijke

.....
.....
*Ferry Mingelen heeft er per
ongeluk aan meegeholpen
dat Balkenende op het schild
getild wordt*
.....
.....

tekortkomingen en (ongepland) toeval dan van complotten, blijkt ook uit Ab Klinks heilige voornemen om tijdens de crisisdagen in een optreden bij Buitenhof de naam van Balkenende én Van Geel te noemen. Tegen de tijd dat hij Van Geel wil noemen is het woord hem alweer ontnomen... De avond daarvoor heeft Ferry Mingelen er nog per ongeluk aan meegeholpen dat Jan Peter Balkenende op het schild getild wordt. Balkenende spreekt de verslaggever namelijk niet tegen als deze oppert: 'Nu moet jij het dus gaan doen.' Klinkt denkt dan nog dat het een grapje is, maar wordt aan het twijfelen gebracht omdat Balkenende veelbetekend zwijgt. Zo gaat dat dus in politieke crisissituaties.

Overigens gaat het niet alleen dan zo, en lijkt politiek bedrijven best veel op permanent crisismanagement: we leren dat de fractie en het partijbureau een jaar voor de verkiezingen van 2002 elk een eigen campagneplan maakten, zonder elkaar daarin te kennen. Kennelijk was dat toen al onvermijdelijk, en konden de leiders van beide gremia dat toen al niet voorkomen.

Het psychologisch drama, dat beide hoofdrolspelers gek gemaakt moet hebben

B
O
E
K
E
N

in deze zesdaagse oorlog, is af en toe nauwelijks nog voorstelbaar. Kent u die mop van de deal tussen De Hoop Scheffer en Van Rij dat de eerste lijsttrekker wordt en de laatste op plek vier of vijf komt? Precies, die deal ging niet door. Maar waarom niet? Omdat beiden de deal niet als eerste naar buiten durfden te brengen of te bevestigen.

* * *

De machinaties waarmee vervolgens beiden geen lijsttrekker worden, maar Jan Peter Balkenende wel (en Pieter van Geel weer achter het net vist) zijn verplichte kost voor iedere CDA-watcher. De huidige minister van Defensie, Hans Hillen, stelt in het boek dat dit 'vanuit democratisch oogpunt allemaal weinig fraai' was, maar dat het 'vanuit machiavellistisch standpunt smullen' was. Dat trekje van het CDA blijft meestal goed verscholen, maar komt in dit boek meedogenloos aan het licht. Partijvoorlichter Joep Mourits kan erover meepraten: 'Tijdens de crisis merkte ik hoe belangrijk het is als je kunt terugvallen op allerlei netwerken binnen het CDA.' Dat kon hij niet, met als resultaat dat hij nog steeds met onbegrip vertelt dat hij, omdat hij werd gezien als behorend tot het kamp-Van Rij, drie maanden lang ongevaarlijk internetstatistiekjes mocht analyseren. Hij werd het slachtoffer van de strijd tussen fractie en partij.

De epiloog van het boek leert de interessante les dat fractie en partij elkaar in evenwicht moeten houden. De parallellen die getrokken worden tussen 2001 en 2010 zijn wat kort door de bocht, maar dat in beide jaren bleek dat in het CDA 'loyaliteit de hoogste waarde heeft', is wel een eyeopener. De vele verschillen worden echter niet uitgewerkt. Zo zag De Hoop Scheffer best in dat Van Rij een sterke partijvoorzitter zou zijn, maar dacht hij die ook nodig te hebben. Balkenende haalde juist Peter van Heeswijk binnen omdat hij daarvan 'geen last dacht

te krijgen'. De paradox is natuurlijk dat Balkenende daarmee zijn eigen ondergang inluide, door zich kort na de val van zijn vierde kabinet meteen weer tot lijsttrekker te laten benoemen.

Meer in den brede wordt er in de epiloog heel kort melding van gemaakt dat in het tijdperk-Balkenende in het CDA loyaliteit de meest gewaardeerde eigenschap werd, wat er – vooral in het kabinet Balkenende iv – in resulteerde dat hij zijn partij 'leegplukte'. Het resultaat is tot op de huidige dag zichtbaar: Van Bijsterveldt schermde als partijvoorzitter vijf jaar lang interne kritiek af voor Balkenende; Jan Kees de Jager werd ook in 2001 al beloond doordat hij als enige partijbestuurslid mocht blijven na de zes tumultueuze crisisdagen; Maxime Verhagen mocht fractievoorzitter en later minister worden.

* * *

De vraag wat het zegt over een leider dat hij loyaliteit beloont, en geen dwarsdenkers om zich heen verzamelt, wordt niet beantwoord. Daarvoor moet er misschien ook eerst meer

*Onbegrijpelijk dat er niet wat
meer tijd gestoken is in het
correct nalopen van de feiten*

tijd over de era-Balkenende heen gaan.

Ook met deze slechts zijdelingse vermelding van de voor het CDA dramatische gebeurtenissen van 2010, maakt het boek helaas echter wel de indruk in grote haast geschreven te zijn. Het is onbegrijpelijk dat er niet wat meer tijd gestoken is in het correct nalopen van de feiten; dat hoort in zo'n boek, en het leidt tot te veel fouten die waarschijnlijk vermeden hadden kunnen worden als er wat secuurder gewerkt was door er wat meer tijd voor te nemen.

Dat begint al op de eerste bladzijde, waar de auteurs Enneüs Heerma in 1995 fractievoorzitter laten worden (een jaar te laat), of daar waar zij op pagina 99 Roermond situeren in Noord-Limburg (in werkelijkheid in het midden van die provincie). En als Balkenende echt ‘in de avonduren (...) lid van de gemeenteraad van Amstelveen’ was, zoals op pagina 35 wordt beweerd, zou dat betekenen dat hij aan het eind van elke avond zijn raadslidmaatschap opgezegd zou hebben om dat aan het begin van de volgende avond weer op te pakken.

Echt bedenkelijk wordt het waar geen sprake meer is van slordigheid maar domweg van fouten. Zo stellen de auteurs op pagina 19 doodleuk dat bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1994 de hoogste nieuwkomer op de lijst ‘ergens achter in de dertig stond’. In werkelijkheid was dat Agnes van Ardenne op plek 20, maar ook de plekken van Nancy Dankers (27) en Alis Koekkoek (33) worden dan vergeten. Het wordt ronduit onbegrijpelijk voor wie zich realiseert dat aan de auteurs kennelijk ook de intrede in de Tweede Kamer van de huidige politiek leider, Maxime Verhagen (32), ontgaan is.

Ook hoogst kwetsief is soms het bronnengebruik van de auteurs. Zij hebben kennelijk iets tegen Maria van der Hoeven, want die moet het keer op keer ontgelden. Nu

eens betreft De Hoop Scheffer haar vlak na de aankondiging van zijn aftreden wanneer zij telefonisch de belangen van de F.C. Maria van der Hoeven Vooruit aan het dienen is, dan weer is het sluw en niet gewoon attent van haar om Balkenende te willen feliciteren bij zijn definitieve uitverkiezing tot lijsttrekker. Met haar is echter niet gesproken en ze heeft ook geen gesprek geweigerd, blijkens de verantwoording achterin, zodat de lezer ook niet aan de weet komt of er ook een andere kant van deze gebeurtenissen bestaat.

Resteert de vraag of de uitkomst van de zesdaagse oorlog (Balkenende als fractievoorzitter en lijsttrekker) nu echt ‘gepland toeval’ was. Hillen ontkent het: die bezag ‘geamuseerd’ dat Balkenende deed alsof het hem ook maar overkwam en niet verwacht had dat hij na fractievoorzitter ook meteen lijsttrekker zou worden. Als dat waar is, is Balkenende daar gespeeld naïef geweest. Of was hij toch slim genoeg om eerst zijn kans af te wachten met het terugtreden van De Hoop Scheffer, en daarna genadeloos toe te slaan? Het boek schetst eerder het beeld van een afwachtende en verzoenende Balkenende dan van een man die op beslissende momenten het heft in handen neemt om zijn invloed te doen gelden. Om te weten wie de echte Balkenende is, zullen we nog wel even moeten wachten. Naar zijn biografie kijk ik nu al reikhalzend uit.